

АГРАРНЕ ПРАВО

УДК 349.42

АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

**В.Ю. УРКЕВИЧ, доктор юридичних наук, доцент,
Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»**

У статті здійснено аналіз категорії «органічне виробництво», розглянуто її ознаки та окреслено перспективи правової регламентації названого виробництва в Україні.

Сільськогосподарська продукція, органічне виробництво, органічне сільське господарство, екологізація сільського господарства.

Одним із засобів екологізації сучасного сільського господарства є запровадження органічного виробництва, що дає змогу не лише вирощувати екологічно чисту сільськогосподарську продукцію, а й забезпечує дбайливе використання природних ресурсів. Ведення органічного виробництва для України є перспективним напрямом господарювання, адже світовий ринок органічної продукції постійно зростає. Вже сьогодні в Україні є понад 100 сільгосппідприємств, що здійснюють діяльність на площі понад 260 тис. га за принципами органічного господарювання та сертифіковані відповідно до чинних міжнародних стандартів. Обсяг світового ринку органічних продуктів нині оцінюється у понад 40 млрд доларів США на рік [2]. Звідси вивчення правових питань ведення органічного виробництва в Україні має важливе теоретичне та практичне значення й значну актуальність.

Окремі питання правового регулювання відносин в сфері органічного виробництва вже вивчалися в науковій літературі [1; 3; 4; 8; 12], проте існує потреба з'ясувати його поняття та навести юридичні ознаки. Зазначене свідчить про новизну та актуальність теми даної наукової статті.

Мета даної статті – наведення визначення категорії «органічне виробництво», з'ясування його юридичних ознак та окреслення перспектив правового регулювання відносин з ведення органічного виробництва в Україні.

Переходячи до основного викладу зазначимо, що поняття органічного виробництва (органічного сільського господарства) визначається як науковцями, так і в окремих нормативних документах.

Так, у 1999 р. Комісія під назвою *Codex Alimentarius*, створена Світовою організацією охорони здоров'я, затвердила Вимоги щодо виробництва, переробки, маркування та реалізації органічної сільськогосподарської продукції, де міститься таке визначення: органічне сільське господарство – цілісна система управління виробництвом, яка враховує та покращує стан агроєкосистеми, включаючи біологічну розмаїтість, біологічні цикли і біологічну природу ґрунту; вимагає використання передових методів управління, враховуючи регіональні умови, систем управління, адаптованих до даних умов. Поставлена мета досягається шляхом використання для виконання будь-яких функцій у межах системи, де можливо, біологічних і механічних засобів, на противагу використанню синтетичних матеріалів [1, с. 227]. На переконання Н.А. Берлач, у даному визначенні існує певна неузгодженість, адже сільське господарство не зводиться лише до управління виробництвом. Виробництво у цьому аспекті – явище широкіше, воно вже включає в себе управління якістю як невід'ємний елемент. Крім того, продовжує дослідник, дане визначення є занадто деталізованим, тобто включає в себе технологічні особливості у веденні органічного сільського господарства, що мало б бути прерогативою окремого Стандарту чи Положення [1, с. 228].

Директива № 834/2007 визначає органічне сільське господарство так: це – спосіб ведення сільського господарства, що у своєму функціонуванні поєднує найкращі природоохоронні засоби, високий рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів поводження з тваринами з метою найповнішого задоволення споживачів продукцією, виробленою із застосуванням природних речовин та механізмів. Як вказується у спеціальній літературі, це визначення коректніше визначає досліджуване явище, проте, враховуючи комплексний характер аналізованого нормативного акту, не вмістило в собі всіх ознак, якими має характеризуватися органічне сільське господарство. Зокрема, це заборона використання ГМО та вимога належної сертифікації. Адже навіть якщо продукція буде відповідати усім фактичним ознакам (технологія виробництва, вимоги щодо вмісту, методики обробки та ін.), але не пройде відповідної сертифікації, то у юридичному плані такі вироби назвати органічними не можна буде [1, с. 228].

«Органічне сільське господарство – особливий вид управління господарством, який характеризується турботою про всі компоненти навколишнього середовища способом запровадження обмежень або заборони використання речовин чи агроприймів, що негативно впливають на довкілля, псують або забруднюють навколишнє середовище, підвищують ризики в продовольчому ланцюзі» [9]. На думку Н.А. Берлач, у даному випадку органічне сільське господарство занадто ідеалізовано, адже будь-який вид господарювання має певний негативний вплив на навколишнє середовище, і тим більше, підвищує ризики в продовольчому ланцюзі [1, с. 228, 229].

Існує й таке визначення: органічне сільське господарство – це система виробництва продуктів харчування, що використовує методи, які базуються на принципах використання поновлювальних ресурсів; збереження енергії, захисту та збереження ґрунтів й води, врахування вимог добробуту домашньої худоби, відмови від використання штучних добрив або синтетичних хімікатів [1, с. 229]. Також органічним сільським господарством пропонується вважати метод ведення сільськогосподарського виробництва, при якому захист рослин здійснюється переважно препаратами натурального походження, з вирощуванням органічних добрив. При цьому забороняється застосування отрутохімікатів для боротьби з бур'янами, шкідниками й хворобами рослин. У тваринництві не дозволяється застосувати стимулятори росту, гормони й антибіотики. Для лікування тварин використовуються профілактичні засоби й гомеопатичні препарати [5].

Поряд із наведеними існують і визначення категорії «органічне землеробство», під якою розуміється сільськогосподарська практика без використання синтетичних пестицидів і добрив. Проте це скоріше його характерна ознака, а не визначення даної системи ведення сільськогосподарського виробництва [11, с. 56]. Група досліджень з органічного землеробства Департаменту сільського господарства США (USDA) у 1980 р. запропонувала таке тлумачення: «Органічне землеробство – це система виробництва сільськогосподарської продукції, що забороняє або значною мірою обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту й харчових добавок до кормів при відгодівлі тварин» [6, с. 257]. Як вказує К.Б. Сакаджи, така система (наскільки це можливо) максимально ґрунтується на сівозмінах, використанні рослинних решток, гною й компостів, бобових рослин і рослинних добрив, органічних відходів виробництва, мінеральної сировини, механічному обробітці ґрунтів і біологічних засобах боротьби зі шкідниками з метою підвищення родючості й покращання структури ґрунтів, забезпечення повноцінного живлення рослин і боротьби з бур'янами й різноманітними шкідниками [10, с. 160].

Повертаючись до з'ясування сутності органічного виробництва зазначимо, що за визначенням Міжнародної федерації сільськогосподарського органічного руху (*IFOAM*), органічне сільське господарство – це сільськогосподарська система, що сприяє збереженню навколишнього природного середовища, соціально й економічно підтримує виробництво здорових продуктів харчування, волокна, деревини тощо. Таке господарство уникає використання хімічно синтезованих добрив, пестицидів, ветеринарних препаратів, при цьому активно застосовує натуральні природні препарати, домагаючись збільшення природної родючості ґрунтів, стійкості рослин і тварин до захворювань [6, с. 258].

Також під органічним сільським господарством пропонується розуміти агровиробничу практику, яка не використовує синтетичних

хімікатів (добрив, пестицидів, антибіотиків тощо), здійснює мінімальну обробку ґрунту та не застосовує генетично-модифікованих організмів (ГМО) й охоплює такі сфери, як рослинництво, овочівництво, садівництво, тваринництво тощо [13, с. 42]. Проте, на переконання О.М. Туєвої, таке визначення є спрощеним і враховує лише виробничо-господарську складову даного способу аграрного виробництва, зводить органічне землеробство лише до методів виробництва, тобто до використання певних технологічних прийомів. Адже не менш важливим є такий аспект органічного сільського господарства, як особливий вид управління господарством, який характеризується запровадженням певних видів обмежень або заборон на такі дії, що негативно впливають на довкілля, псують або забруднюють навколишнє середовище, створюють ризики отримання неякісної, екологічно небезпечної харчової продукції [12, с. 130].

Як переконує Н.А. Берлач, органічне сільське господарств – це сертифікована система управління веденням аграрного виробництва, яка використовує енерго- та ресурсощадні технології і базується на мінімальному використанні механічного обробітку ґрунту та синтетичних речовин, виключенні з процесу виробництва генетично модифікованих організмів [1, с. 230].

Також органічне виробництво констатується як метод ведення сільського господарства, що виключає використання хімічно синтезованих добрив і засобів захисту рослин і тварин, вживання генетично модифікованих організмів тощо. При цьому всі стадії вирощування, транспортування й переробки сільськогосподарської продукції передбачають максимальний захист довкілля, охорону здоров'я працівників і підлягають обов'язковій інспекції й сертифікації [10, с. 160].

Окремо наголосимо на тому, що для констатування органічного землеробства важливим є те, що, як зауважує Т.В. Курман, воно має здійснюватися на сертифікованих земельних ділянках. Сертифікації підлягають лише такі землі, які відповідають встановленим нормативам [4, с. 146]. Можна погодитися з П.Ф. Кулиничем, який пропонує вважати сертифікованими для потреб органічного землеробства землями сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких за своїми продуктивними та екологічними характеристиками відповідають визначеним законодавством критеріям (нормативам) [3, с. 416].

Незважаючи на подібність та деяку схожість наведених визначень органічного виробництва, органічного сільського господарства, зазначимо, що вони акцентують увагу на різних аспектах розглядуваного явища. Якщо усі їх узагальнити, то можна визначити наступні ознаки органічного виробництва:

- 1) це особливий спосіб (метод) ведення сільського господарства, виробництва сільськогосподарської продукції;
- 2) здійснюється з використанням сертифікованих земель сільськогосподарського призначення;

- 3) підлягає обов'язковій сертифікації;
- 4) це цілісна система управління виробництвом (вимагає використання передових методів управління, враховуючи регіональні умови, систем управління, адаптованих до даних умов);
- 5) враховує та покращує стан агроєкосистеми (включаючи біологічну розмаїтість, біологічні цикли і біологічну природу ґрунту), здійснює мінімальну обробку ґрунту;
- 6) використовує енерго- та ресурсоощадні технології, характеризується турботою про всі компоненти навколишнього середовища;
- 7) відмова при його здійсненні від використання штучних добрив або синтетичних хімікатів (захист рослин здійснюється переважно препаратами натурального походження, з вирощуванням органічних добрив, у тваринництві не дозволяється застосувати стимулятори рослу, гормони й антибіотики) та застосування генетично-модифікованих організмів;
- 8) здійснюється з метою найповнішого задоволення споживачів продукцією, виробленою із застосуванням природних речовин та механізмів.

Зважаючи на викладене, органічне виробництво можна визначити як особливий спосіб (метод) ведення сільського господарства (виробництва сільськогосподарської продукції), що здійснюється на сертифікованих землях сільськогосподарського призначення та підлягає обов'язковій сертифікації, передбачає використання такої системи управління виробництвом, що враховує та покращує стан агроєкосистеми (включаючи біологічну розмаїтість, біологічні цикли і біологічну природу ґрунту), здійснює мінімальну обробку ґрунту й використовує енерго- та ресурсоощадні технології, характеризується турботою про всі компоненти навколишнього середовища та відмовою від використання штучних добрив або синтетичних хімікатів й застосування генетично-модифікованих організмів, метою якого є найповніше задоволення споживачів продукцією, виробленою із застосуванням природних речовин та механізмів.

Щодо співвідношення категорій «органічне виробництво», «органічне землеробство» й «органічне сільське господарство», то слід зауважити наступне. Вважаємо, можна погодитися з тим, що якщо органічне виробництво являє собою цілісну систем господарювання та виробництво із залученням земель сільськогосподарського призначення, то невід'ємною складовою органічного виробництва сільськогосподарської продукції є ведення органічного землеробства. Таким чином, поняття «органічне виробництво» та «органічне землеробство» слід співвідносити як загальне та складове [8, с. 191, 192]. За таких умов вважаємо, що категорії «органічне виробництво» й «органічне сільське господарство» слід вважати синонімами.

Характеризуючи стан правового регулювання відносин з ведення органічного виробництва в Україні зазначимо, що у даний час розглядувані наукові категорії (як й інші питання органічного виробництва) законодавчо не визначені. Розглядувані категорії лише згадувалися у проектах Законів України «Про виробництво й обіг органічної сільськогосподарської продукції й сировини», «Про засади органічного виробництва», «Про органічне виробництво», що вносилися у різні часи на розгляд Верховної Ради України. Розвиток органічного виробництва в Україні якраз і стримується відсутністю спеціального нормативного акта щодо здійснення такого способу ведення сільського господарства. Майбутній закон про органічне виробництво має врегулювати комплекс відносин, що виникають при вирощуванні органічної продукції, передбачити правила її маркування. Важливим є внесення у цей законодавчих акт норм щодо сертифікації як земель сільськогосподарського призначення, що використовуватимуться для органічного виробництва, так і самої органічної продукції, а також заходів державної підтримки щодо стимулювання виробництва органічної продукції.

Наголосимо окремо на останньому аспектів, адже проблема інвестування в органічне виробництво є доволі гострою і без допомоги держави тут не обійтись. Так, за оцінками фахівців, для ведення такого виробництва необхідні не менші, а можливо й більші капіталовкладення, ніж при звичайному землеробстві. Кошти потрібні насамперед на сертифікацію земель, яка здійснюється протягом 3–4 років і коштує 3–4 тис. євро. У цей період, як і надалі, забороняється використання будь-яких хімічних і синтетичних препаратів, стимуляторів росту тощо. При цьому необхідно враховувати невідворотне зменшення урожайності на землях органічних господарств порівняно з традиційними інтенсивними технологіями, чималі витрати на органічні добрива, екотехнології та більш високий ступінь використання ручної праці [7]. Вважаємо, що перехід на органічне виробництво має інвестуватися як самим товаровиробником, так і з боку держави, бо вона теж зацікавлена у його розвитку.

Проведене дослідження дає змогу підсумувати, що органічне виробництво характеризується певними ознаками, поєднання яких надало можливість сформулювати його визначення. Поняття «органічне виробництво» та «органічне землеробство» слід співвідносити як загальне та складове, а категорії «органічне виробництво» й «органічне сільське господарство» слід вважати синонімами. Необхідно прийняти Закон України «Про органічне виробництво», норми якого мають регламентувати відповідне коло суспільних відносин. Окрема увага має бути приділена інвестуванню органічного виробництва, що має бути змішаним і здійснюватися як самим товаровиробником, так і державою.

Перспективою подальших наукових розвідок у напрямі порушених проблем може бути використання отриманих результатів у майбутніх

дослідженнях, а також характеристика окремих правових аспектів організації та ведення органічного виробництва в Україні.

Список літератури:

1. Берлач Н.А. Правове визначення органічного сільського господарства в Україні / Н.А. Берлач // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К., 2009. – Вип. 46. – С. 225–230.
2. Верховна Рада України започатковує правову базу органічного землеробства // Земельне право України: теорія і практика. – 2010. – № 10. – С. 77.
3. Кулинич П.Ф. Виробництво органічної та екологічно чистої сільськогосподарської продукції: земельно-правові аспекти / П.Ф. Кулинич // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К., 2009 – Вип. 43. – С. 414–429.
4. Курман Т.В. Принцип екологізації аграрного виробництва в аспекті співвідношення аграрного, земельного та екологічного права / Т.В. Курман, О.М. Туєва // Співвідношення екологічного, природоресурсного, земельного та аграрного права : матер. до круглого столу 9 грудня 2011 р. / за заг. ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. – Х. : Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2011. – С. 141–147.
5. Лукьянова А.Н. Экологическое сельское хозяйство: актуальные проблемы развития / А.Н. Лукьянова // Аналитический вестник Совета Федерации ФС РФ. – 2003. – № 21. – С. 21–25.
6. Милованов Е.В. Органічне сільське господарство: перспективи для України / Е.В. Милованов // Посібник укр. хлібороба. – 2009. – № 8. – С. 257–260.
7. Музыченко О. МинаПК потянуло на органику / О. Музыченко // Комментарии. – 2007. – № 2(19). – 19 січня.
8. Оверковська Т.К. Проблемні питання правового регулювання органічного виробництва у сільському господарстві // Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез міжнар. наук. конф. «Десяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 18–19 листопада 2011 р.) : у 4-х част. – Частина друга. – Хмельницький : Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2011. – С. 191–193.
9. Офіційний сайт IFOAM.
10. Сакаджи К.Б. Правове регулювання застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин : дис. ... канд. юрид. наук / Катерина Борисівна Сакаджи. – Х., 2011. – 202 с.
11. Ситник В.П. Екологічний аспект агропромислового комплексу / В.П. Ситник // Вісн. аграрн. науки. – 2002. – № 9. – С. 55–59.
12. Туєва О.М. Органічне землеробство в контексті екологізації аграрних правовідносин / О.М. Туєва // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна : матер. Всеукр. круглого столу (25 травня 2012 р.) : зб. наук. пр. / за заг. ред. В.М. Єрмоленка, В.І. Курила, В.І. Семчика. – К. : Видавничий центр НУБіП України, 2012. – С. 129–131.
13. Ярмілка В. ЕМ-технологія – основа органічного землеробства / В. Ярмілка // Агроогляд. – 2005. – №1. – січень. – С. 42–44.

В статье осуществлен анализ категории «органическое производство», рассмотрены ее признаки и обозначены перспективы правовой регламентации указанного производства в Украине.

Сельскохозяйственная продукция, органическое производство, органическое сельское хозяйство, экологизация сельского хозяйства.

In the article the analysis of category is carried out «organic production», its signs are considered and the prospects of legal regulation of the indicated production are marked in Ukraine.

Agricultural produce, organic production, organic agriculture, ekologizaciya of agriculture.